VI. — МОЛОДА МУЗА. — VI.

Володимир Бирчак.

Під небом півдня

і иньші оповіданя.

Накладом М. Петрицького.
Львів, 1907.
Друкарня Удїлова ул. Коперника ч. 20.

Марійці.

Марійка.

I.

Марійка мала котика, яким усе бавила ся. Було се буре, звинне сотворіннє і дуже уласкавлене. На кождий поклик приходило і ніколи не гнївало ся, як Марійка ударила його за дуже, або опустила до землї. За Марійчині пестощі відплачувало тихим мурчаннєм і тим, що кождого вечера приходило, ласячись, і спало коло ньої. Дуже любили ся.

Аж раз в осені будить ся Марійка, а Бурка нема коло неї.

— Мамцю де Бурко? Я хочу Бурка!

— Пощо же його мучити? — відказала мати. Та коли Марійка й далї дома·

гала ся, пішла до кухні по кота. Та тут довідалась від служниці: Бурко любив дуже часто спати у братрурі, що мала поломані дверці, так що кождої хвилї він міг утечи. Аж вчора направили їх, та Бурко скочив однаково. Служниця забула, зачинила і запалила на вечеру. І вийшла в город. Як вернула, почула надпалену шерсть. Буркови не було вже виходу і він загинув таки того дня...

Мати збентежилась сим словом, та вернула й каже:

— Котика нема, його до війська відобрали...

— До — війська?

— Так до війська, — відповіла мати. Пішов нинї рано з нашим Стефаном, якого також відобрали. А він жеж тобі нїчого не казав?

— Нї! — відказує Марійка, широко отвираючи ще заспані очі.

— То зле, бо повинен був сказати. А одягаючи дитину, додала: То нїби байка,

що він такий нечемний, та все таки повинен був сказати.

І знов надумуєть ся й каже:

— Там буде йому добре, дуже много мишок є в касарні і тому його взяли, там одінуть його в мундур: сині споденьки, червону блюзу, на голову чако, а в лапку шабельку, як ти бачила в книжочці. Знаєш? І так буде мишок убивати тай гам-гам! — і, як котик мишку, приголубила, цілуючи дитину.

Марійка всьміхнула ся, та вже по хвилї додала поважно.

— А чому зі мною він не попращав ся?

— Рано, не хотів будити...

— Я так не хочу! З ким я буду бавитись? — відповіла Марійка. — Таж такого другого нїгде вже немає! На цілому сьвітї такого другого нема!

II.

І вже цілий день не була Марійка весела — цілий день як би чогось їй не

доставало, як би щось загубила, чого однак не вміла найти.

Вперед пробудила ся, а Бурко усе коло неї. Бавила ся з ним кілька хвиль опісля вставала, годувала його, мила і че-, сала, а він все покірно єї слухає — і не ворухнеть ся! Пізнійше учить ся Марійка з татком, а Бурко йде мишки ловити. То знов оповідає йому казку, а він слухає та лише мур-мур. мур-мур. При обіді були знов разом: вона їсть, а він прикидаеть ся що миє ся, та тільки Марійка відвернеть, ся, здирає мясо з її відельчика. А коли татко або мамця сварять за те на нього, ховає ся під софу і сїпає Марійчину ногу, чи може знов прийти? Вечером учила ся, а він знов сидів і мив ся, або бавить ся біля неї. Опісля разом засипляли.

От так минали її дні, рік — другий, аж нині асентирували! І рано не знала Марійка, що має робити, кого годувати і чесати. При обіді не смакувало їй мясо, нї не мала кому казати казку і кого гла-

дити. Тай як гарно він мурчав, усипляючи її!

І Марійка посумніла.

Правда: на другий день рано побачила біля себе иньшого котика, та він не був до Бурка й под бний, такий хмурний та брудний — і Бурко не сходив Марійці ні з очий — ні з мисли. То знову на третій появив ся в хаті песок, та був жовтий, круглий як гречана клюска і похмурний. І тужить ще більше Марійка.

III.

Старший брат Марійки був вже в шко лах. І як часом писали лист до Славка, питали й Марійку: А може дописати що й від тебе, Марієчко? І Марієчка додиктовувала звикло слово — два про Бурка та його діла.

І вже якось на третій день, як батько писав при бюрку, прийшла Марійка і спитала:

— Татко до Бурка?...

— До якого Бурка?

— А того, що в війську, най татко напишуть і від мене...

— Ага! Добре, добре. І щож від тебе дописати? — запитав батько.

І Марійка подиктувала:

„Дорогенький Бурку!

„Як ти носиш шапочку на своїй голівці? І чи ти ходиш на чотирох, чи на двох ніжках? Чому ти зі мною не попращав ся? А шабельку де ти причіпив? Я не маю з ким бавити ся; був котик, та не такий як ти, і песок — та дурний. В нас тепер є много мишок, а тебе нема! Одна бігла вчора в білий день через покій і татко не могли її вбити, а друга впала мамці у сметану. — А черевички як ти носиш, як в тебе малесенькі ніжки? Конче приїзди — не бави ся довго...“

— А він відпише? — запитала Марійка, як батько докінчив писати.

— Як будеш чемна — певнісенько.

— А відкиж буде знати, що я чемна?

— А во той горобчик, що має гніздо на грушці, увидить, полетить і скаже...

— А Бурко його хап і з'їсть!

Та проте з тої хвилї Марійка змінилась мов не та. Ходила на пальцях, як батько спав, не струтила нічого і цілими днями носила ся з табличкою, рисіком та губкою. А до того одного дня виляла каву, а мати сказала: „Чекай, чекай, ще раз таке зроби, а котик вже певно не відпише“ — і від тодї Марійки і не чути в хатї, така чемна, пильна і тихонька.

IV.

Аж ось привозить батько для Марійки нову суконку і лист від котика. Читає сам батько:

„Дорога Марійко!

„Слухай татка й мамцї...“

— А коли він верне? — перериває Марійка.

— І то є, — відповів батько і читає дальше:

„Верну пізнійше, як і далї будеш така чемна, як до тепер, (менї про се горобчик казав). Вмію ходити вже на двох ніжках.

Одїваю ся в маленькі черевички, червоні споденьки і синеньку блюзу. Шапочку привязую до уший, а шабельку до хвоста. Посилаю тобі матерію на суконку, попроси мамцю, най будуть такі добрі і ушиють"...

— А коли верне? — знову спитала Марійка.

— Таж читав я вже, що пізнійше — повторив батько, — та саме коли, вже не пише. Ага ще ту є: „кланяй ся таткови й мамці — твій Бурко".

Марійка сховала лист і просила що хвилї батька або матїр ,щоби знову їй читали, котик писав чогось так нечитко, що сама Марійка не вміла прочитати... А суконка подобалась як жадна і така гарна! І в неділю одягла ся Марійка в неї і хвалила ся всїм, що се від Бурця, що пішов до війська, та верне ось-ось. То знов брала ляльку, яку мала від давна та якою рідко вперед бавила ся, брала ляльку і показувала їй суконку, кажучи: „се від Бурця!" І розказувала далї, який Бурцьо добрий, як бавив ся з нею, але тепер асентированний, та десь

небавки верне, верне напевно, ще тільки не знати, коли...

Бурко й снив ся їй нераз: в синїх споденьках, червоній блюзї і шабелька при хвостї. Раз при обідї сказав батько:

— Не знати, чи Бурко вже капраль чи іще ґемайний?

— Капраль? — спитала Марійка. Ій вияснили, що се значить і від тодї Марійка то тїшилась Бурком, то ще більше сумувала.

V.

І через тиждень знову пише лист:

„Коханий Бурочку!

„Чому не приїздиш? Я збудувала вже й хатинку тобі. Між ліжком татка а моїм стоїть скринка від машини. То твоя хатка. Я вистелила єї коциком і вшила подушочку. Висить там і зеркальце тобі зачесати ся. А Прокіп зробить і ліжочко для тебе. В нас є новий пастух Прокіп. На снїдане буду тобі давати усе свою каву... колиж приїдеш? І вшию тобі блюзу, сто раз гарнїйшу, як

вшила своїй ляльці... Тільки приїдь, приїдь, дуже тебе прошу: приїдь Бурочку коханий“.

Бурко відписав:

„Дорога Марійко!

„За твою доброту посилаю тобі черевички із футерком, що є з мого хвостика. Чи дома всї здорові? Приїду аж на весну, бо тут є много — дуже много мишок і ще з пів року мушу їх ловити, аж пустять на волю — до тебе. А тимчасом бав ся тим котиком, що дома, з часом і він уласкавить ся і буде як я, а може й ліпший. Послухай мене, а за те пришлю тобі знов гарну суконку, чи що сама забажаєш...

Твій котик Бурко.“

VI.

І вже ладила ся Марійка відписати, що й в них мишок дуже много, а вона нїчого-нїчого не бажає, одно тільки: аби приїхав як найскорше — аж якось раз бавить ся в кухнї, двері скрип і входить Стефан. (Його признали слабим і пустили).

Марійка лиш його узріла — а вже утішена прискочила, питаючись:

— Стефане, а де Бурцьо? Бурцьо, Бурцьо!

— Бурко? Таж він погиб вже давно. Ще з осені в братрурі...

— Згинув на війні — перебила Марійчина мати. — А тебе пустили?

— Пустили. Подержали трохи та пустили — відповів Стефан.

— То йди зараз подиви ся, чи коні мають сіно.

І вийшов. Марійка ще довго рвала ся за ним, та не пустили — на дворі було вже студено, зближала ся зима.

— А про Бурка однаково дізнаєш ся й опісля — говорила мати...

VII.

Вечером сиділа Марійка на Стефанових колїнах, а він розказував:

„То так було. Бурко спав усе коло мене, ми й одягали ся разом тай маширували потім в одній парі.

„Аж раз в ночі трублять труби. Жалко трублять: неприятель бере наше місто. А ми всї відразу „habtacht“ тай до шаблї і баґнету. А Бурко наперід: на білому конї, при хвостику шабля, а чако золоте!

„А неприятетїль вже ось-ось, як відси та до віта. Ми на нього, він на нас, а Бурко наперід, як не шаблею рубне, то пазурами до очий, то порскає на ворожі конї — а ті в ноги із жовнїрами! Такий то був лицарь.“

— Адалї? — питає Марійка.

Стефан пускає густий клуб диму з файки, спльовує й продовжає:

„А далї нї списати, нї счислити кільки люда він убив; від нього на право — на ліво лиш трупи та трупи! Аж ось попер відважний Бурко й на самого короля, — та що? Король ішов на війну, знав, що там буде Бурко тай взяв зі собою меч-самосїк, то є меч, що сам сїче убиває І вічная память була Буркови від нього. Ще лиш умираючи, сказав: „Одно скажіть Ма

рійці, най бавить ся тим котиком, що дома.“ І вмер. Умер славний лицарь!

„А мав похорон, що й много жовнїрів такого не видало! Музики грають, а люда гейби в Зарваницї, а всї плачуть і заводять, бо всї його любили. Умираючи, казав виразно, що всї чули: „Най Марійка бавить ся тим котиком, що дома та най слухає казки, яку казати має Стефан. Бо Стефан усе каже правду...

„Марійка, то чо' плачеш?... таж він вже не верне... Марійко!... Він певно у небі!“

— — — — — — — — — —

Вечеріє, на небі зорі.

А Марійка лежить в своїм ліжочку під синою ковдеркою. Ясні кучері спливають по румянім, круглім личку — сама усьміхаєть ся крізь сон. Ій снить ся, як котик із неба скидає їй цукорки.

Під небом півдня.

—▬—

Було се з початком липня. На дворі ґорячо — сам південь. На улиці скрипіли розсохлі вози зі сіном, а ціла атмосфера так і стреміла, щоби звалити чоловіка в сон. На парохії в К. у панства Литваків уже по обіді — підбитий борщик, смажена риба, вино, апетитні ліниві пиріжки тай ще якась закуска. По обіді находив на всіх сон; перший щез з очий пан-отець, за ним пішла відпочати пані добродійка, по кутах погубили ся заспані діти. На ногах остало ся тільки двоє: панна Ольдзя і пан Ярослав Стасюк, студент третього року фільозофії, якого серце ще десь від семої кляси клонило ся до Оль-

дзї. Тепер приїхав, щоби вже отверто просити о руку.

Стасюк сидів в гостинній і ждав на Олю. Вона поводила ся з ним, як давним знайомим, цїлком свобідно і саме тепер вийшла по машину до шитя, щоби, хоть і при нїм, скінчити зачату роботу. Стасюк остав отже сам.

А початох тої історії такий. Стасюк був дуже нещасливий. Загалом беручи, сю людину характеризували як з одної сторони великі здібности так з другої все йшло йому з Петрового дня. Була примірами матура, всї його товариші не спали ночами і були роздражнені — та його переслїдувала все якась недоля — він заспав і спізнив ся до матури. Иньшим разом завалилось йому ліжко. „Треба направити“, думав — та все не складалось, аж по тижневи хто иньший направив... А коли взяли його до війська, то проти звичаю його батько і цїла родина тїшили ся тим дуже. „Бодай там научать його порядку“ — думав старий. Та син який пішов — на

гризоту родичів такий і вернув. Вернув навіть трохи й пізнійше — останньої ночи здрімав ся на варті... Иньшому вкрило би ся таке — та його переслідувала все якась недоля — його зараз зловили тай ще й зробили історію, як би то справді Бог зна що такого він зробив! Ще й засадили, хоч вже і спакував ся і мав вертати домів! — Недавно вже якось по війску їхав до родичів, зачитав ся у дуже цікаву книжку і заїхав дві стациї далї, а коли вертав, по тільки трудах був дуже змучений, заснув на хвилинку, а тут вже в другий бік загнала ся зелізниця три стації далї! А кондуктор навіть нічого не сказав! В кінці однак таки доїхав він домів. Та що найважнійше: коли приїхав, було вже по батькових іменинах. І тоді ходив його батько три днї по городї і думав. Аж четвертого прийшов до панї добродійки й каже:

— Так далї бути не може! Школа не навчила його, війско не направило — тепер хиба його — заручити!

А на таку наречену найліпше надавала ся панна Литваківна, недавно ще сусідка панства Стасюків. Славко і так клонив ся досить до неї ще десь від семої кляси, тепер треба було тільки порозуміти ся із єї родичами, а коли не противні, заручити сина. Дівчина була й гарна й добра, а що найважнійше: рішуча і знала порядок! В хаті мов в пуделку! І зараз на другий день, і не питаючи сина, відніс ся отець Стасюк до панства Литваків — так а так, що там чувати? — така а така в нас справа до вас. Тамті три дні пізнійше вже і відповіли.

Син, що про нього таке печалили ся батьки, спав собі тимчасом вигіднісенько у Львові, аж раз якось будить його листарь в одинайцятій рано і приносить лист.

В листі було:

„Дорогий Сину!

„Донесли нам панство Литваки, що о їх Олю старает ся якийсь питомець, за якого вона однак не хоче йти. Вона пригадує собі, як ви обоє були ще сусі-

дами і не може тебе позабути. Ми знаємо що й ти симпатизував із нею, що й ти їй приклінний, коли отже хочеш усе її мати — їдь і проси о руку. Жінка буде добра — господарна і образована. До того зділав би ти й нам не малу утїху. Для нас зроби се конечно! Твій батько“.

Далї писала мати:

„Любий сину!

„О панну так старається ся. Найсампеперед попришивай собі усї ґудзики. Я знаю, що тобі се тяжко, але без того і не їдь! Одінне возьми чорне і зважай, щоби бодай на сурдутї не було жадної плями — бодай вже з переду, (із заду не дивлять ся!) І обголи ся — і то конче! Як приїдеш, будь веселий і говори много, а що вона скаже, слухай і потакуй! І сам говори, та тільки — благаю тебе: не зачинай нїчо із науки. Панї Литваковій подобаєш ся знову тим, що все будеш хвалити, що дадуть на стіл.

„Дай Боже Тобі всего доброго.

„Цїлую Тебе щиро — Твоя Мати“.

— Філїстри! Філїстри! — подумав Славко, коли прочитав — вони м е н е женити хочуть?! — обернув ся і знову здрімав. Та вже по кількох хвилях Ольдзя прийшла йому на думку.

Пригадував собі, як був нераз в якомунебудъ жіночому товаристві і як дївчата майже все домагали ся, щоби їх бавити, до того вони клали дійсно велику вагу на то, чи в нього всї ґудзики на місц та як у нього завязаний кр**а**ват. Вона одна була інакша — говорила з ним радо, загалом дивила ся і на його душу! Вона одна!

То знов пригадував собі: коли ще сусїдували приходить раз до них і чує здалека, як вона грає в гостиній на фортепянї. Хотїв послухати, як буде грати, не вяжучись ним і став під отвореним вікном. Та вже по хвилї скортїло його зирнути на неї і він вилїз на балїю, що стояла з водою під вікном і перехилив ся до середини. Та побачив тільки, як її ніжки ударяли об педалї, а більше нічого. Хотїв

побачити і далї, ще дужче нахилив ся — аж тут гримс вазонки до землї! Вона перестрашила ся, перестрашив ся і він, хотів зіскочити, та тільки вивернув воду і піднїс ся мов з болота! Навіть йому самому стало стидно і друга була би певно сьміяла ся з нього, була би може й жалувала цьвітів, та вона вийшла і тільки жалувала його. Як ангел!

— Чомуж ви відразу не прийшли? — казала. — Я була би й перед вами грала!

Оттак пригадував собі еї і ті хвилї, що пережив з нею і що хвилї відкривав у неї якісь самі високі і гарні прикмети.

А що найважнїйше: тут залагодили вже усе старі. Женити ся — думав — треба, се й природа наказує, але природа не обдумала, що тут за клопоти! І розбивай ся, і старай ся, і пиши, і їдь, і осьвідчай ся, і купуй подарки і ще—розійде ся! А тут зробили вже все старі, ще й просять: бери! А се значить ся не мало!

І так рішив ся старати ся о неї, відбити питомця і еї повести до слюбу!

І ось приїхав.

Першого дня випитували її родичі про давних сусідів та нові звичаї. Вони — панство Литваки — ще тому два роки сусідували із Стасюками, аж перенесли ся сюди ід Перемишлеви. І так вийшло, що щойно другого дня остали ся самі молодята. Вони проходжувались городом усьміхаючись розмовляли.

І того дня під вечір оттак подумав він собі, лягаючи спати:

— Гм...? осьвідчати ся їй, чи ні? Сеж важний крок, що вяже на ціле житє і треба добре його обдумати — ліпше нині, ніж пізнійше має стати ся нещасте. ...Я маю її в с е любити, тоді буду в с е любити коли т е п е р вже дуже її люблю. Отже справді я люблю її?... Чогож я приїхав?...

До того: на третій день мов на збитки посадили його підчас обіду проти самісього вікна. Їв росіл і глип: а там на стодолї бузьчаче гнїздо. Саме тепер прилетів старий із жиром і годував малих. А вони дерли ся одно перед одним, били ся і не-

наситні вещали. Аж старий відлетїв по нову добич.

Славко дивив ся, дивив ся... „Ой тяжкі, тяжкі ті родинні обовязки!...“ — подумав. І що його панна Ольдзя не осьміляла, що не говорила, він нї і нї! І так пройшов третїй і четвертий день, бо на збитки все саджали його проти вікна!

І так прийшов пятий день, а він все еще — думав і думав...

— Гай, гай! Нинї уже пятий — думав якось нинї перед обідом, коли Оля вийшла із кімнати, а він не потребував нїким вязати ся і розвернув ся як довгий на софу.

Так нинї пятий день! До того нинї сидять вони якось разом, а та нї сїло, нї впало, а каже таке:

— Нинї пополуднї буде може в нас пан Розметанюк.. .

— Хто се? — запитав.

— Не знаете? — і немов здивувала ся — се один питомець. Укінчений... все приходить... часом із букетом... так довго

вже не був... Зрештою не знаю, останній раз був еще в неділю... може нині прийде...

Стасюк став саме застановляти ся, що значать ті її слова, аж та докинула далї:

— Він ніби стараєть ся о мене...

— Ага! — подумав Стасюк — знаю вже! Як то добре, що чоловік скоро орієнтуєть ся! — І в тій хвилї щезло відразу бузьчаче гнїздо із його думок і він пригадав собі того питомця, про якого згадував його батько І в одній хвилї його серце вдарило живійше і був би по давній традициї таки в тій хвилї впав на колїна і осьвідчив ся — та Олдзю закликала мати. І хтож тут винен? Таж не він! Та най тільки вона надійде — він зараз осьвідчить ся! І зважуючи ситуацію, в якій находив ся, здобував ся на рішучість і тим енерґічнїйше постановляв нині, напевно вже нині, осьвідчити ся їй і прогнати соперника свого.

Опісля був обід — підбитий борщик, смажена риба, вино, смачні лїниві піріжки і ще якась закуска. На улиції скрипіли

розсохлі вози, а ціла атмосфера й стреміла, щоби звалити чоловіка в сон. Перший щез з очий пан отець, за ним пішла відпочати пані добродійка, по кутах погубили ся заспані діти. На ногах остало тільки двоє — Ольдзя і Стасюк, що сидів в гостинній в широкім фотелю і ждав на Ольдзю.

Аж ось надійшла.

— Я перепрошую, що забарила ся так довго, — усправедливляла ся — та на машині не можу я шити, бо ще побуджу всїх. І я так довго шукала ручної роботи.

Сїла і стала вишивати.

— Ми говорили якось вчора — зачала перша — які найлїпші подружа. Менї видаєть ся, що такі, в яких чоловік і жінка знають ся найдовше, мають час пізнати свої хиби і свої добрі сторони.

— Правда! — відповів Стасюк.

— Кажете, що так? А вчора говорили ви інакше — підхопила Ольдзя — Вчора казали ви, що тут значить найбільше те, чи їх душі схожі, або нї!

— Та то так і не так... — відповів знову Стасюк.

Йому якось так хотїло ся спати, щось так мало обходив його в сїй хвилї цїлий сьвіт і Оля і Розметанюк і будуча товаришка житя, що він і сам себе не пізнав би перед чотирма днями. Сидів проти Ольдзї, дивив ся, як вишивала ручник, видів, як звинно бігали її пальцї, думав, що се гарно мати в дома такі ручники і таку Ольдзю — та в тій самій хвилї падали його очи на вікно, за вікном були дерева, шелестів вітер, цьвірінкали птицї. І він думав: „десь їм хочеть ся сьпівати — по обідї“... — То знову впала її голка і він думав: „коли чоловік не держить чого добре, то воно паде“...

В другій кімнатї хропів її батко.

— Як тут свобідно!... — думав Стасюк. — Вони так нічим не вяжуть ся перед мною! Такі гарні люди! — і він ще вигіднїйше розпер ся в фотелю.

Панна Ольдзя глянула на Славка. Його очи посоловіли, все падали до долу,

а він сам прибирав усе чим раз догіднійшу позу. І його руки то ізсували ся з колїн, мов маслом помащені, то знову мимовільно затикали рот. Панна Ольдзя хотїла перебити й промовила скоро:

— Знаєте, вас хвалив дуже один ваш професор єще з ґімназиї, що ви були найздібнійші в цїлій школї. А знаєте котрий?

Та він тільки зївнув, його груди піднесли ся, зітхнули два рази і він заснув. — Спали всї — заснув і він.

Ольдзя стала, глянула на нього і випростувалась гордо, виходячи з кімнати.

— — — — — — — — — —

Затерпла нога і він прокинув ся. О Боже, де він? Сонце клонить ся д' заходу!

Пригадує собі, що приїхав осьвідчити ся, ось тут сидїла Олюся, говорив з нею ...та дальшим споминам не було часу — бо чує він, а в другій кімнатї говорить Ольдзя із якимсь йому незнайомим тенором.

Стасюк зриваеть ся, підходить скоро до дверий, може ще не спостерегли — вже хоче увійти, та в тім тенор каже за дверми:

— О ручку прошу Вас панно Ольдзю. Простїть, що роблю се так скоро, та зачув я, що хто иньший стараеть ся о вас і тому наглю свою просьбу. Коли ви ще вільні і менї прихильні, зробіть мене щасливим...

— Я чула про вас тільки добре... — відповідае Ольдзя. А рівчасно чуе Стасюк, як тамтой цїлуе її в руку.

— А тамтой хто то? — питае Розметанюк.

— „Оферма“ — каже Ольдзя, що ледви чутно.

— Філїстри, філїстри! — думае знову Стасюк — десь у них не значить нїчого нї твоя праця, нї характер, нї твої студії а здрімаеш ся задля пирогів — тай ти пропав на віки!

І він знов сїдае на фотель... — та вже так, щоби не стерпла нога йому.

Хвильку думає: „який я дурний, дурний! І не поцілував єї ніколи, хотя тільки було нагод! На другий раз зроблю вже інакше...“

І знов........

Мученик за ідею*).

Сонце засьвітило Стасюкови в саму губу — але й не рушило його з місця. Щойно увійшла жінка, сіпнула за руку, потирмосила, взяла за голову й покрутила нею то сюди то туди — крикнула й він — раз-два пробудив ся.

— Ов! Та се вже день! — промовив здивований, позїхнув і, не підводячи ся з ліжка, простогнав:

— Давай каву!...

— То ти ще не встав! — крикнула на всю хату. — Неробо! Я пораюсь в кухнї вже добру годину, а ти ще вилїгуєш ся?! Зараз вставай до науки!

*) Дальші картини із Стасюкового житя — колись пізнійше.

— Та що свариш? — Питав поволи. От ліпше йди та роби, що я казав. Давай каву, я змучений дуже!

— Та чим? Кажу вставай! Ще коли було пятнайцятого цьвітня, а ти дав слово, що вже певно від пятнайцятого будеш учити ся!

По хвилї: — І пощо ти женив ся, як при суплєнтській платнї і двоє не в силї вижити; до смерти суплєнтом?! Лежіню, зараз менї з ліжка!

— Чув я вже то вчера і передучора. Ти навчилаб ся вже раз що нового... Чей ти не така тупа...

— Казала вставай! — Повторила ще раз тай сїп за накривало та на друге ліжко. — Вставай кажу я! — Але тепер звинув ся він як вуж, руками за подушки тай знов жмурить очі. Жінка до подушок та на куфер з ними. Вже дуже недобра.

— О, то вже більш оріґінальне — відповів, цїдячи кожде слївце крізь зуби.

— Та знай: тепер на збитки вже не встану! Доброї ночи — руки під голову

й замикає очі. Сьвітить сонїчко крізь віконце, бренять з весною до сонця божі мушки, а з міста долїтає гамір людий, що мусять працювати — а то так мило й любо під таку музику дрімаєть ся! Тим більше — жінцї та на збитки.

Стояла й руки ломила. Хотїла плакати — та обміркувала ся: якось вже раз стрібувала — та він каже: то не оріґінальне...

Може лїпше по доброму? — і вийшла по каву.

II.

Що тільки вона із кімнати — а він за покривало й подушку і вже на правду збираєть ся спати.

„І пощо то було женити ся із нею! — думає. — Тільки раз в житю любив ся, і то в Литваківнї, та що? Страшні були філїстри! Поїхав старати ся, дали за много пиріжків, що дуже смакували, він з'їв їх за много — на дворі горячо і він трошечки замкнув при паннї очі. Велика річ!

Думав зрештою, що з культурними людьми має до діла — а вона із такої дрібнички зробила важну квестію на усе життє! Каже: „як то можливо, щоб хлопець заснув при дівчині, що хоче женити ся із нею!“ І сюди тай туди — кота хвостом обернула тай за иньшого пішла! А ніби то, як би він оженив ся з нею — то не спав би?! І по що то робити такий ідіотизм!

— Опісля мав він тїтку, та тїтка знала другу тїтку, обі знюхали ся, його тїтка привезла його, а тамта її тай поженили! Казали: „вісімнайцятого вересня весїлле.“ Згодив ся.

Все казали і казали — але він сам анї не шукав її, анї не хотів женити ся з нею! Зловили! От тепер яка з неї сатана!“

Але отсї спомини не довго плили через його голову. По хвилї видалось йому, що Литваківна ось тут біля нього — цїлує його. І він тулить свою голову до неї — ще сильнїйше притулив голову до подушки... тай заснув.

— Прошу пана, а во вже є кава...

Протер очі — служниця поставила каву.

— І пощо мене будити? Положи, не можеш пождати? — пробурмотів.

— Та бо застине, прошу пана.

— Застине, застине, прошу пана! І відпочати навіть не дадуть. Іди вже, йди!

Але таки піддвинув ся і випив, щоб міг закурити. — Школу має щойно від десятої — пощо еще вставати?! Зітхнув через хвилю: Ой коби то так жінка вміла по грецьки і за нього хотіла задачі поправляти! — І знову зітхнув: Иньшим десь Бог дав таке добро, укінчені ґімназіястки — а йому жінка і спочати не даде!...

Так він собі то міркує, та ні спішить ся, ані квапить ся, — аж глипнув на двері, а ізза них заглядає жінка. Мимо волї зірвав ся, глянув на годиник: час уже до школи. Пощо ще більше дразнити сатану?! І повагом одягаєть ся.

III.

— Мільцю, а де мій ковнірець і крават? — запитав по хвилї.

— Де положив, там шукай! — відповіла, взяла склянку від кави й винесла до кухнї.

— Якаж ти не льоґічна?! — процідив крізь зуби. — Таж як би я знав, не питав би аж тебе! - Сїв на ліжку і думає.

Отже вернула з кухнї і стала шукати. Його одїж лежала на кріслї, але тут не було нї ковнірця, нї кравата. І на столї усе перекинула — нема!

— А може зісунулись під стіл? — але й тут лежали тільки якісь книжки.

— Ой тож то в тебе лади, лади! — ґоворив, не ворухаючись з місця — скажи менї: загубив я голку, або ґудзик і деж найшлаб ти їх, як кравата й ковнірця не в силї найти! І то жінка! А ну — додав — поглянь у сальонї, ти може туди занесла їх?!

Мовчки пішла, але не було. Що ні провернула, де ві шукала — нема! Ні на фотелях, ні на канапі, ні на столі. А він ходив тимчасом по кімнаті і знов дорікав, що в хаті за сотика не має ладу! І пощо він женив ся?!

— Аж жінка вийняла иньший креват і чистий ковнїрець і виправила „мужа“. І ще наказує: біжи скоро, щоб знов мені не спізнив ся!

І він біжить. Дорога до ґімназії йде під гору. А все через жінку, бо хотів найняти хату біля саміської ґімназії, аж любо: десять кроків! Але вона не дбає про нього — їй ходить тільки о свою вигоду і їй уявилось, що там і вогкість і задуха і темно і буде нездорово! Та що менї з того?! — думає, відсапуючи тяжко — що менї з воздуха, як я день в день біжу й задихуюсь! Жінка хорує на чистий воздух — а ти біжи як пес, хоч язик вилазить — а біжи — їй треба воздуха! Сьвіжого воздуха! забагло ся їй!

Пристанув, відсапнув і знов побіг далї...

IV.

А тимчасом постелила Стасючиха ліжко, слуга замітає. І якось за далеко сягнула мітлою під ліжко і вимела ковнїрець, а за ним тягнув ся запорошений крават.

— Аво панів ковнїрець, — і підносить в двох пальцях до гори, щоби руки не посмарувати й регочеть ся.

Стасючиха бере його так само двома пальцями тай задумалась: „І як він його там закинув? Десь певно положив ся в ковнїрцї і в ночі кинув його поза ліжко, бо дусив. І крават туди запроторив! А то нездара! Боже мій, Боже! І що я з ним буду робити?... І далї думає, як би його відовчити. І як то такий чоловік може жити на божому сьвітї? І далї держить ковнїрець.

— Як маєш ся, Мільцю! — чує за плечима. Глянула: батько приїхав нечайно до неї!

І кілька хвиль пізнійше сидів батько на софі, пускав густі клуби диму з папіроски — розгощував ся. Глянеш від дверий — а він як сидить на софі, його ноги ледве до землї доторкають. Подумаєш: може то тільки його ноги такі короткі? — і глянеш понад стіл — але й понад столом тільки трошки рамена і костиста голова з горючими очима, мов веснянні зорі. Такий малий! В тій саме хвилї пустив густий клуб диму з уст — і щез — дим його закрив. Щойно по хвилї прорідив ся дим і виринають вперед пан-отцеві рамена, опісля голова, де далї заблисли і очі. Побіч нього на кріслї побачиш доньку. Вона так і збентежена нечайною візитою, не знає нї що сказати, нї що з руками зробити — тай волосє поправляє.

— Ну? І щож нового коло вас? — питає по хвилї батько, виринаючи з диму, а очі миготять.

— А що чувати дома? Що коло мамцї? Що татко поробляють? А Ромцьо? — місто відповісти, питає Стасючиха. І от за-

чав батько розказувати, як мати засадила три загони фасолї, що добрий несе зиск, відправлено Івана і продано бички.

Та не се була ціль батькових відвідин, щоб розказувати про фасолю і бичків. І от вже по третїм слові звернув в иньший бік.

— Шкода бичків, всего дали шістьдесять, та що вдїєш? Треба було підождати лїта, а взяв би й сто! Тяжкі часи, дім коштує, тим в школах пішли, вам дай і відкиж взяти? — хиба за пів дурно хвіст за хвостом продавай від хати! — По хвилїж додав: — А коло вас? Що?

Відповіла: Та що? Все старе.

— Все старе! А Славко вчить ся до іспиту, чи ще може нї? Таж обіцяв вже тільки разів! Три роки вже від слюбу.

— Та ще нема цїлих три від нашого слюбу, аж в осенї...

— Я про іспит, а ти про весїллє! Ну? І чомуж не пишеш? Я питаю і пишу і пишу, все питаю про іспит, а ти як тепер: про все, а про іспит

нї чичирк! А то найважнїйше! І що то буде? До того я бачив ся недавно із Лопушанським, казав менї, що небавки на губи пішлють тих панів! Ну? — і сам пірнув в димі.

— Та він вчить ся, завсїгди читає, лиш до іспиту много є роботи і годї від разу... Але він щось читає...

— Щось, щось! Аво вже десята, а в тебе ще не попрятано! І він учить ся?

— Нинї в ліжку так довго читав...

— В ліжку? А де ті книжки, ану покажи!

— У тамтій кімнатї...

— Де? — встав і побіг за нею до бюрка у другій комнатї. — Що-о о?! — спитав, беручи книжку, що була на самому версї. — Таж се гумористи Твайна! А то також якісь гумористи!

— То з того він учить ся? Тай що тут за порох — то вже з рік, як він їх читав.

— Я спровадила йому недавно книжки, сама написала за нього поданнє до унїверзитетської біблїотеки... і учить ся

з них. Лиш я не знаю, де нині поставив. Бігне він учить ся...

— Тільки не знаєш, де він їх держить?! — і став розглядати ся по кімнаті. Його бистре око впало на шафу, приставив крісло, видрапав ся та рукою по книжках — по книжках — як з комена рука! І глянув одним оком на доньку, а другим на руку. І мовчить.

— Бігме, він вчить ся — боронила ся в останнє — навіть і нині...

— До іспиту робить ся ще й якісь там праці, а де вони є? Га?

Впялив в неї очі — хвильку мовчала, аж вибухла плачом.

— Яка я бідна, бідна! Яка нещаслива! — і стала у слезах розказувати усю правду, мов побожний на сповіди: як вона не може собі дати ради із його недбальством, як годі його до праці наклонити. Бо він все: нині спить, аж завтра думає вчити ся. А то „завтра“ вже тягнеть ся три роки! Усї кажуть: він здібний, здібний і в ко-

роткім часї зробить все до іспису, щоб тільки хотїв — а тут розбий голову об мур, нїчого не вдієш...

Батько сидів, пускав густі клуби диму і тільки допитував мов на сповіди.

— Ну?... Ну?...

V.

А тимчасом вертав Стасюк з ґімназії такий радий та веселий! Тай як не тїшитись йому?

Прибіг він нинї до школи годину за скоро! Десь запроторив ся його нотес із подїлом годин. Мав науку щойно від одинайцятої, а вже був о десятій! Йде до конференційної салї, а тут мов в робітнї суконь: однї при столї по задачах чирк-чирк, другі вписують скоро ноти зі задач в катальоґ, иньші приготовляють ся на лекцію. Загалом щось стало ся важного, настала якась зміна в житю ґімназії.

Стасюк бачив се, та не мав часу розпитуватись. В сїй хвилї одно його обхо-

дило: де його нотес і де його поділ годин?! І став він ходити довгими кроками по салї. Завтра знову може стати ся то само! Вставай невиспаний ранесенько, одягай ся, біжи, задихай ся, — годину за скоро! — Обмацює кішенї, нотеса нема! Десь певно дома йому закинули, бо нема в його хатї через жінку й за сотика ладу!

— Товаришу! Ви ще не знаєте? — Суперлятів ґрасує! — перебив його думки Огоновський.

— Інспектор? — запитав Стасюк! — Й докинув по хвилї: А то знаменито!

І ті, що вписували ноти й що приготовляли ся і задачі поправляли — усї очима на нього.

— Я працюю в школї — обяснює Статюк — дома задачі, а прийде що хвильку хочу відпочати — жене мене жінка до того проклятого іспиту! Вчи ся та вчи! Дїдько видумав той іспит! Бо то жінка — не розуміє, що се умова робота — у неї праця одно варене, або ляпане язиком! То їй

імпонує! А приїхав — бодай на тиждень маю супокій, дай йому Боже здоровля й довгого віку! — А то згризеть ся моя жінка! — докинув по хвилї.

І от тому вертав такий радий. Верне — думає, сходячи на діл — верне й роскаже їй, кілько тепер у нього роботи, кільки супокою й рівноваги мусить тепер мати! Інспектор приїхав! І жінка вже мус на пальцях коло нього; і по обідї вже не буде робити йому перепони, як захоче спати. А то собі поспить! Боженьку миленький!

І так входить в хату — аж чує його ніс запах печеного індика! А то відки взяла його Емільця? Добра Емільця! І залоскотало його піднебінє й слинка йде... В кухнї нїкого, тому сам підходить до багаття; чи великий індик? І усьміхаєть ся.

— Індик і інспектор! Як то все знаменито складаєть ся! — і ще веселїйший входить у кімнату — а тут — грім більше не переразивб його — жінка у слезах а тесть в тютюнї.

Хотів промовити слово, та не міг. Тільки подумав: Пек та осина. Дідько знов його надніс!

То все так в житю: не має й мінутки чистого щастя! Хоч часом і з'явить ся з неба яка щаслива хвилька — усе якийсь дідько її скаламутить! — думає згрижений Стасюк.

VI.

Отже не дав йому тесть спати по обіді. Загалом усїй порядок дня понївечений!

Стасюк так дуже любив спати по полуднї — спочати по трудах. Опісля йшов підвечірок, а по підвечірку він думав — аж до вечері. Думав про все...

Коли був ще в ґімназії, його мрії буяли від Сяну аж по Дон... а може ще й далї — по Волгу, по Ураль... Пізнїйше з набутєм розваги та житєвого досьвіду поглублявся, а тим самим і обмежав ся... Бо то все так: чим більше чоловік бажає, тим меньше осягне... отже щоб много осягнути — малесенько треба бажати — і його

думки вже літали тільки від Сяну та по Дніпро. Пізнійше пізнав, що й то за широке поле... Тому, як вступив у службу, постановив обмежити ся вже тільки на роботу від Сяну та по Збруч... І того досить... і так лежить нива облогом... Та прийшли занятя..., тягарі..., родинні обовязки..., школа..., задачі... і що хвилї конференції..., що хвилї праця — що не то патріотичну робити роботу -- але й відсапнути не було коли! До того через жінку не мав супокою дома, не мав моральної підпори, щоб духово працювати.

І тому ходив, тай тільки думки думав про Вкраїну.

Відчував що колись таки зробить щось великого для своеї України... Що саме такого — не вмівб сказати ясно, але відчував, що сотворить щось великого. Напише може велику повість зі свойого житя, або яку поему з історії України... а може й що з науки... Часом зітхав: коби ще воно мало праці коштувало, а буде ґенї-

яльне! Бо всї ґенияльні річи — є проблеском хвилї...

А нинї приїхав тесть і перебив його звичний спосіб житя... Мусїв сидїти і бавити тестя — місто потонути у любих думках про волю України. Тесть мовчав уперто; жінка розказувала Стасюкови, що дїялось рано і він ждав від тестя кождої хвилї довгої й огнистої промови — а тут мовчить тесть, мов якого лікарства узяв би на зуби. ...І ще тяжше було Стасюкови.

На другий день рано йшов до школи й мучила його думка: чи застане по науцї еще тестя, чи може, хвала Богови, вже нї!

Вже в дванайцятій був вільний, та не спішив ся вертати домів. Бо й пощо? Може справдї тесть ще не відїхав, таж був би попращав ся. Тому ходить по конференційній салї й думку думає: піде домів аж о першій; нема тестя — скаже жінцї, що є інспектор і жите! А є — скаже, що в четвертій конференція з інспектором і в ноги! Най сам сидить собі тесть і пра-

вить морали хоч стінам, хоч жінчиним меблям! Йому вже все одно!

Аж ось уже й перша — якось так скоро минає час серед любих мрій. Вертає — не чути індика, всюди тихо, тільки в кухні усьміхаєть ся служниця до нього. І каже:

— Прошу пана, пані поїхали з татом, на столї лист..

— Що? Поїхала? Куди?

— Або я знаю? Оставили лист на столї... там певно написали...

Роздирає скоро — тестева рука!

!!!

„Перше: ми хотіли, щоби Ти вже раз здав іспит, друге: ми бажали втягнути тебе загалом в роботу, щоб ти зі своїми здібностями не стратив ся, а служив народови, що потребує праці від кождого сина! Трете: ти все обіцював, що небаром учити ся меш. Бо четверте: ми не на те давали за тебе свою доньку, щоб все була непевна завтрішнього дня. А пяте й найважнійше: небавки на губи пішлють усіх,

що без іспиту. Твоє місце займе Поляк, а твоя жінка остнане без даху.

„То наші точки — а на то все ти не уважав, не шанував ся. Наших рад не слухав, не пильнував ся.

„Тому отже арештую тобі жінку. Дорога й люба вона тобі подруга — здаси скоро іспит. А не здаси, тоді видко вона тобі злишня. Тому на все остане в батька, що більше шанувати її ме, як любенький „муж“! Батько“.

— Що за сьмілість! До суду з ним! Як сьміє забирати мою слюбну жінку! Що за культура! До суду! І ще ніколи не був такий лютий. І певно, що колиб у тій хвилї був хто подав йому папір і чорнило тай ще поміг написати — він певно сповнив би грізьбу. Місто того під ту хвилю внесла служниця обід — і з їдою став потапати його гнів.

По хвилї промовив до себе:

— Вони гадають, що тим мене приневолять?! Ім на перекір тепер не буду нічого робити. — Тай більше вже не журить

ся. Якось то буде! Бог над нами — то най він журить ся нами, як нас сотворив. І Стасюк положив ся спати. А як заснув — вже ід морю клонило ся сонце, як щойно прокинув ся. Милий Боже! Таж він вже три роки жонатий — а не спав ще ніколи так довго — так мило! Дай Боже тестеви здоровле!...

На другий день побачив він сьвіт пів до одинайцятої. О! Як була би жінка — вона вже від девятої будилаб його і жите троїла — а так дай Боже тестеви здоровля...

VII.

Але! —

Але! — вже якось на третїй день почув, що недостає йому Емільцї: служниця зварила обід неможливий! Росіл — квасний, чи гіркий, мясо мов золї від чобіт, а клюски пересолені — аж в уста не мож їх взяти! Не їв того всего, відсунув тай задумав ся. Емільця варила то все знаменито, все само просило ся в уста!

А на підвечірок знов була гербата переварена, чи мутна, чи щось! Через вечеру

положив ся аж в десятій спати... Така лїнива слуга!

— Але нї! Най дієть ся що хоче — думав лежучи в ліжку — але до іспиту він таки не буде вчити ся!

І на другий день прогнав служницю, тай став їсти в реставрації. А тут мов в казці: удариш, об столик, а він і накрив ся, лиш бери та їж! Але вже на третїй день пізнав Стасюк, що тут давали за мало їсти, — а много треба платити. Гарна казка! — думав — бодай чорти їх пібрали.

„Мільцю приїзди! Я жити без тебе не можу, щойно тепер пізнав я твою вартість." — писав до жінки. — „Конче приїзди, моя дорогенька й солоденька і люба Ємілечко:" Та минали днї за днями, нї вістки, нї її самої — мов камінь кинув би у воду!

— Яка вона нелюдянна! — думав і зітхав. — А до того най дістане він черевний катар від реставраційного вікту! Захорує... може умерти... і що вона тодї зробить,.?! Бідна удова! І знов шле ли-

сти до неї про то все — та знову нічо! Михають дні за днями.

І тоді став думати про іспит, — бо так далї віктувати ся, то таки вже не міг! Оден його товариш учив ся вже щось пів року до іспиту. Стасюк став ходити до нього, тамтой читав, учив ся, повтаряв — а Стасюк лежав на софі..., курив..., зітхав за жінкою і... слухав... Часом клеїли ся його очі до сну — але товариш читав тоді голоснїйше і Стасюк прокидав ся.. А що до домашнїх праць, то попросив другого товариша зі Львова і той зладив йому працю, а Стасюк то вже сам переписав її і підписав...

І з тим поїхали оба. Його товариш ібув розденервований, не міг і в день всидїти тихо, ночами ходив і говорив до себе, словом: мучив ся — Стасюк сьміяв ся із того всего, був спокійнїсенький і спав добре в ночі, дрімав знаменито перед обідом, висипляв ся єще лїпше по обідї — хоч завтра вже іспит!

Товариш мав по пів році доповнити іспит — Стасюк усе здав! Одно пригадував собі ще десь з університету, друге снило ся йому, як читав товариш, при третім голови не стратив. Четверте угадав. І з тим їде до жіночки коханої.

— Ти здав? — спитав єще на порозї.

— Та здав... — відповів цілком рівнодушно й байдуже. По хвилїж додав зі запалом:

— Тепер Мільцю, яж до смерти не потребую нїчого робити!

І мрії про Україну від Сяну по Кавказ скорчились у нього — на простір його серця.

Пісьню сьпівай нам, богине!

В малій кімнаті партерового дому в К. сьвітить ся лямпа, а біля неї сидить трьох учеників. Глянеш від вікна, то побачиш в блїдім сьвітлї три покулені постаті.

Найблизше вікна сидів ученик четвертої кляси, з очима мов шпильки. Хвильки не міг всидїти тихо, а все рухав ся і бігав очима то по книжцї, то по своїх товаришах. Читав Йокаєвого „Золотого чоловіка", а підчас того все воркотів під носом „Вони думають, що я вчу ся, а я не вчу ся!..." Другий, Славко, сидів без сурдута і чистив на колїнї розібрану лижву. Був елеґантно зачесаний. Проти вікна сидів Василько; його лице ще найбільше видко, очі блїді, а лице задумане — закоханий

або поет! Тепер саме відчинив Гомера, щоби вчити ся перевід першої пісні „Іліяди“.

„Пісню про гнів Пеліда Ахіля сьпівай нам, богине...“ — перевів, та на останньому слові урвав відразу. Дивив ся, правда, до книжки, та враз зі словом „богиня“ щез гнів Ахіля, а прилинула на думку Марійка, що її любив... Торічнього року мешкав в них. Коли йшов до школи, все давала йому свою булку... така добра...

— Васильку! Позич на завтра шустку, — перебив Славко, — я мушу на ховзанку.

— Не маю, я вчу ся тепер... Пісню про гнів Пеліда Ахіля сьпівай нам богине...

— Твоя Марійка красна. Позич мені!

— Не перебивай, я питаний завтра — відказав Василько. — Пісню про гнів Пеліда Ахіля сьпівай нам, богине, богине... Богине Марієчко! Я люблю тебе...

... Сього року не мешкав вже в них, та все заходив туди і вчив ся з її братом,

Якось раз по вакаціях мала їхати з мамцею до Золочева на весілля і йшла до міста купити перевязку до волося. І він пішов з нею.

— Ти вмієш вже гуляти? — спитав її по дорозі.

— Ще й як?! — відповіла. — І коломийки вмію і вальса і кадриля. Ох, коби ти знав, який милий лянсіє! Та й як їхати на весілля, не вміючи гуляти?

— Та певно! — казав. — На що маєш робити стид мамці і мені?

— І тобі? Чого зараз тобі? Який ти сьмішний?

І пішли далї за орудками до Левенгерца.

Але дальшим думкам перебив знову Славко, який зичив шустку тепер уже в Іванка. Василько здрігнув ся і знову став учити ся. „Пісню сьпівай нам богине...“ Та наука не йшла. Був розмріяний. Десь то кажуть вчити ся, все та все! День в день! — на вчора вмій математику, на завтра греку, на позавтра українське

і так далї й далї! А приїдуть вакациї, ти й не стямив ся еще, а вже й перейшли! І так далї... ще чотири роки в ґімназиї і далї... І так довго ще мусить Марієчка чекати!

Ох, треба вчити ся! І то конче! Вже одну двійку має з греки, прийде друга... і конференція... і дома повідомленне — і приїде батько... Хотя любив батька, але така батькова візита — не мила. Мороз на сам спомин іде поза скірою.

...Пісню про гнїв Пелїда Ахіля сьпівай нам богине...

...Приїхала з весілля і знову йшли обоє. Вже всї привикли їх бачити разом і його господарь кляси здибав їх якось самих і навіть відклонив ся. І тодї йшли, а він запитав її:

— А ти добре бавила ся?

— Знаменито! Гуляла тільки, як ніхто!

Що Марієчка далї говорила, не тя мить добре, не тямить вже і своїх слів; тямить тільки одно;

Марійка розказувала про якогось осьмака, що був на весіллю і все крутив ся біля неї. Василька се розжалобило чогось дуже, хоч сам не знає чого і він сказав, що сам ледви чув:

. . . я люблю тебе.

— Прецінь раз! — відповіла, в школї вже всї кажуть, що я заручена з тобою, а ти — аж нинї!

— Пан іде! — писнув в тій хвил Іван і присїв „Золотого чоловіка." В передній дійсно витирав хтось ноги. Щезла і лижва з руки Славка, а Василько знов на всїй голос став учити ся:

— „Пісню про гнїв Пелїда Ахїля съпівай нам богине..."

Комерс в честь поета.

Олекса Березовський, ученик осьмої кляси ґімназіяльної, сидів над „Ділом“ і читав по сотий раз нинішній фейлетон — там були його вірші: „Сонети — Олекси Б...“ — Переглянув раз, — переглянув другий і третїй і придивляв ся, як виглядають ті його слова, що написав їх нечитким письмом, а які були тепер прибрані в так гарне одїнне і розходили ся в тільки сот примірників по сьвітї! І тільки хто отворить нинїшне „Діло“, в мить паде його око на фейлетон: „Сонети — Олекси Б...“ і читає... І він немов був би тим передплатником, розкладав „Діло“ і знову читав. То знову уявляв собі, як і його батько одержить нинї „Діло“ — так

само його розложить і стане читати. — „Таж то мій син!“ — подумає батько — утішить ся і стане читати... І він читає знову.

— Ну, розумієть ся, тепер вже на серіо треба забрати ся до літератури, — думав по хвилї — щоби бодай що тижня був один його фейлєтон! Люди відносять ся з таким поважаннєм до поетів — а то, властиво беручи, не є жадна штука! Аби сїсти, а рими пливуть вже самі.

І пригадував собі, як написав і сї останні, та як зволїкав довго, боячись їх пісьлати, бо не знав, чи помістить їх редакція. Аж в кінці Демчук намовив і він післав. На другий день приходить до кляси — а тут знають вже всї, що він вислав вірші, витають і питають, що нового пише...

Потім ходив день в день Левицький і Демчук на почту — навперегони, один по „Дїло“ для себе, другий для ґімназіяльного кружка. Але його віршів не було нї день, нї другий, нї третій... Бувало влетить Левицький на павзї до кля-

си і з гнївом кидає „Діло-м“ об лавку. Всї ймають „Діло“ і дивлять ся на першу сторону в великий фейлєтон і перевертають від дошки до дошки! А Утрисько, другий відзначаючий в клясї, кричить бувало, дусячись від сьміху.

— А ще дивіть ся між анонси, там містять таких поетів!

Аж нинї були. Сидить він задуманий на павзї і жде — діждати ся не може, коли то вже раз повернуть із почти. А тимчасом нїби прочитує історію, хоч дїйсно оком пасе двері. Аж тут влїтає Левицький й кричить на все горло:

— Є! є! є!

Ще не стямили ся хлопцї, що се значить, аж тут вже й стовпила ся в дверях цїла громада осьмаків — між ними Левицький з розпростертим „Дїлом“ у руцї, а всї кричать:

— Поет! Поет! Поет Березовський!...

Хотїв кинути ся і видерти Левицькому „Дїло“, як вже иньший крикнув:

„Читай в голос, най усї почують!“

І Левицький став читати із катедри його віршї.

А в слїд за тим звалила ся цїла громада до Березовського і стала йому ґратулювати, стискаючи його руку. Аж увійшов Льоґаритм і усї притихли.

От так пригадував собі Березовський подїї нинїшнього дня і тїшив ся. Бо й хто не знає, як тїшить ся молодий поет, коли в перше бачить свої друковані стрічки, — так тїшить ся хиба мати, як личко її донї румяніє — так тїшив ся й я колись. — Немов окружав би його якийсь новий сьвіт — таку зміну чув тепер кругом себе. Ось такий його господарь кляси, Льоґаритм — професор — чи він в силї написати щонебудь такого? Гай, гай! Як до нинї видїв тільки один сьвіт, так тепер подїлив ся той сьвіт у його очах на дві половини: одна — се письменики, туди й він належав від нинї — друга самісенькі філїстри, що й вірша не вміють склеїти!

А тимчасом розложив папір, щоби знову переписати якінебудь вірші і вислати. Минуло кілька хвиль і саме переписував другий сонет: „До весни“, як в тім щось заворушило ся під його дверми, почули ся кроки і шепіт та говорение. Відложив перо і вже хотів вийти, коли в тім залунало під його дверми грімке:

„Многая-гая-гая літа-та-та ..“

Пізнав по голосах, що то його товариші і збентежив ся. На слідуючій павзї, коли принесли „Діло“, утїк з кляси, боячись якихнебудь овацій — та тепер? — він у їх руках! Але й до надуми не було вже часу — бо в сїй хвилї отворили ся двері і всї звалили ся в них. Березовський хотів їх чемно привитати, аж тут вже й виступив наперед Левицький і промовив:

„Товаришу! Своїм виступом приносиш нам немалу честь! Терниста дорога, на яку ступаєш і нашим обовязком подати тобі зваги! Бо й хто з нас не знає тебе? Хто є між нами, що не дізнав би помочі

від тебе? Ти відзначаючий — та не з тих, що Утрисько, що все лиш хапають собі та собі — ти помагаєш і кождому з нас! І ізза того то й порішили ми в твою честь урядити отсей комерс! Прийми, на що зложити ся була у нас сила!“ — і з тим витягнув спід сурдута фляшку вина. Инші кричали тимчасом „Vivat! vivat! — Най жиє Березовський! Vivat, vivat!“ — і також витягали зпід сурдутів —той вино, яке вистарав ся Левицький від свойого батька, той пиво, що купили за скинені гроші, той фляшку горівки, яку купили за продані книжки, иньші виймали знову шинку та булки. А все те складали серед криків та сьміхів на стіл. Наостанок виймив Демчук велику пачку тютюну і папірці і також остентаційно положив на стіл.

А тимчасом чесно порозсїдали ся всї на ліжках, иньші на крісдах, иньші стояли таки, підпираючи стїни. Левицький і Демчук обійняли уряд господарів: Ле-

вицький ділив шинку, а Демчук обходив усіх, частуючи горівкою.

Иньші говорили тимчасом. На Березовського ліжку сидів Адам і хвалив горівку, яку купив Гницький. Гницький відповів, що Березовський й гідний її і пригадував, як тамтого року учив його Березовський перед кінцем курсу, а потім не хотів, хоч і сам бідував — не хотів від товариша взяти ні одного сотика. Демчук розказував знову про те, як Березовський, хоч і відзначаючий, а не гордить ся тим і пригадував, як сего року сїв раз Льоґаритм проти нього — Демчука і не дав відписати задачі, а Березовський і своєї не скінчив, а йому написав і кинув на картці.

По горівцї закусували шинкою і курили папіроси, то знову пили пиво. І знов хвалили всї Рожансьього, що купив добре пиво. А тодї пригадував Рожанський, як тамтого року написав йому раз Березовський один чудовий вірш для одної панни, що звалась Левкадія, її батько Деzі-

дерій, а мати Сабіна і що та панна одушевила ся дуже тим віршом і навіть опісля посилала до нього картки. І підохочений розказував дуже подрібно, що було на тих картках, як за ним тужила і навіть сама пробувала писати вірші. Пригадував, як раз не пішов на умовоньку, а вона писала:

„Чому Ти не був?
Ти може забув?
А як не забув,
То чому Ти не був? —“

Ішло вино, а тоді хвалив Березовського знову Левицький за те, що вже цілих два роки відписує від нього задачі і все має „добре“ — по тім ішло знову пиво і знову хвалили поета. А на хаті було тільки диму, що серед нього ледво й мож було пізнати, де стоїть осьмак, а де стіл а де ліжко.

Була десь дванайцята, як встав Демчук, вдарив кулаком об стіл і став говорити. Розказував, як зріс разом з Березовським над берегами Бистриці і як вже

то, і мож було пізнати, що з Березовського буде колись поет: усе ходив задуманий, лугами висьпівуючи. Опісля пішли до школи, ішли разом із кляси до кляси, але він, Демчук, усе мовчав і нікому нічого не казав, та все тільки й чекав, коли прийде та хвиля, що Березовський виступить поетом. Бо він повтаряв — все мав передчутте, що Березовський буде колись славний.

Всї потакували головами, а Демчук, звертаючись до них, питав: І як жеж тепер йому іздержатись від тої утїхи та радости, якою пронизане його серце? Ах, най жиє Березовський! Най жиє! — і з тим підійшов до Березовського, обійняв його попід боки, поцїлував три рази в лице і став піднимати... В одній хвилї збігли ся вже всї коло нього.

— — — — — — — — — —

Кілька хвиль опісля заглянув місяць понад простирала, якими було заслонене вікно, у кімнату і здивував ся. Глянув близше — а тут як довгий лежав Бере-

зовський на кріслї посеред кімнати, Бордуляк найсильнійший хлопець в клясї, держав його, а всї йшли по черзї і, як се звичай у студентів, давали йому стипендію — били в грішне тїло.

На третім поверсї.

„Молодій Музї.“

Було вже коло десятої, як Татарський і я ввійшли до одної камениці при вірменській улиці на третій поверх і застукали до дверий у самім кутї. Початок курсу, ми щойно поз'їздили ся до столиці, щоби записати ся в універзитет, а тепер шукали, щоб хто переночував нас. Татарський, більше опитний в тих справах, вів мене до Стрийського і Рибчука, які мали простору хату і кождого принимали.

— Не хочу, не пускай! Я маю ще переписувати оперу, а то не дадуть! — почули ми зі середини тонкий голос, коли Татарський застукав.

— Про мене! Але небаром пустиш їх сам! — відказав бас.

— Се Рибчук пускає, а Стрийський не дає, — промовив Татарський. — Пугу, пугу, то я, козак з лугу!

— Того мож! — промовив знов тоненький і двері відчинили ся.

— Вас тільки двох? — спитав бас, що отворив. — Шкода! Таж Стрийський так дуже любить гостий!

Ми увійшли. Перед нашими очима була досить велика кімната. В куті по лівім боці стояло ліжко, близше дверий великий куфер, — по правім фортепян, а при ньому сидів Стрийський — козпозитор і грав. Що хвилї ходив від фортепяна до поблизького стола, поправляв ноти, то знов вертав до фортепяна і знов пробував. І так був занявий, що мов би й не спостеріг, як ми увійшли.

Татарський представив мене.

— Ага! Ви щойно по матурі? — запитав Рибчук. — Мило менї пізнати.

— Так є! По матурі! — відповів я з певною гордістю — і ось тепер приїхав я в університет. Я думав, що той впис піде дуже скоро, от як би й до ґімназії, а то ні діждати ся, ні дочекати ся. До того я взяв за мало гроший, — казав я наївно.

— А було богато? — запитав Рибчук.

— Та!.. — докинув я. — Приїхав іще вчора і спав в готелю, а нині то вже ходжу та журю ся, та журю ся... Аж ось і стрінув мене Татарський тай завів сюди. Як ласка, може й переночуєте?

— Татарський свиня! — обізвав ся аж тепер шипиляво Композитор. — Десь то все приведе на ніч... до чужої хати...

— Бо своєї покищо не маю; як би мав, не жалувавб як ти!

Та Композитор вже похнюпив голову над нотами і грав.

*
* *

Татарський сів на софі, закурив тай став говорити.

— Алеж бо й налазив ся я нинї, находив ся! Як вийшов від вас рано -- нїби й не рано, бо вже одинайцята — тай пішов в унїверзитет. Перед брамою стрічаю Зацерковного, а той питає, чи не взяв би я лекції на улиці Сапіги у якогось єнерала — вичитав в часописї. Вже й кинув я той впис — не втече, а біжу. Кого вчити і кільки платилиб? — питаю ще. Каже: ученика з пятої і пятьдесясь корон в місяць. Мамунцю! - біжу, що дух мало не запре!

Аж глип на себе: нї вперед ще приодїтиб ся! І біжу до Вітинського пожичити чорний сурдут. Та він пожичив тільки споднї; полетїв я далї аж на стрийську до Яблонського, там хопив сурдут і ковнїрець, у голяря виголив ся, мов би на празник, черевики перебрав таки на унїверзитетї від Скравка і далї лечу. Пан, такий — що аж годї! Вже перша. Прийшов, жовнїр вдарив в чако. (Чи передімною, чи перед тою одїжю? — думаю.) Входжу і дух аж в менї заперло: так

всюди гладко і лищить ся! (А чоловік усе жите виріс в українській бурсї!) Виходить енерал і каже... саме перед пів години вже хто инший зголосив ся о ту лекцію.

Іду на обід, але вже поволи з похнюпленою головою, бо від тоді, як приїхав, тільки й бігаю за лекціями! Уже пятий день! При обіді питають мене, чи я не заручив ся з якою богатою панною, що таке прибрав ся. А що! — кажу — заручив ся! А Бізьо й повірив і просить, щоби я пожичив йому пятку, до першого... „Не маю — кажу — нині. Вчора пожичив дві сотки одному правникови...“ — „Котрому!“ — мало не скрикнув, а всї перестали їсти. „Просив, щоб нікому не казати його імени...“ — докинув я. Всї засьміялись, а Бізьо не бив мене мало!

А решта дня зійшла на те, що мусів віддавати, що позичив.

— І знов не вписав ся? — запитав Рибчук.

— Та де! А завтра вже натовп і глота! Тай хати ще не маю! Коби я тільки

записав ся, то й стану вже шукати хати й мушу найти пару лекцій! Щож буду робити з тою десяткою, що маю від стрия?! А з дому не дадуть — чотири морґи!...

— Не жури ся, поволи найдеш! — потїшав Рибчук.

— Не найдеш, а мусиш знайти! Инакше нема з чого жити! Давай тютюну!

Композитор зложив ноти і зївнув.

— Може би йти вже спати? Вже одинайцята доходить...

— Про мене. Як йти, то йти — і Татарський також зївнув.

І ми стали містити ся. Оба господарі положили ся на широкім і виґіднім ліжку. А я з Татарським на софчинї, що за вузка і за коротка; я з краю, держав ся Татарського руками, щоби не впасти далеко поза софу. І ніяк рук зігнути, бо софа вузка і злетиш!...

— Гей зажени там свої ноги, що ходиш по энералах! — сьміяв ся Рибчук.

— Вони були нинї в нових черевиках — відповів Татарський — і не хотять

спати на такій дранці, як твоя софчина. Добра ніч!

* * *

Не знаю, довго ми спали, чи ні, як хтось застукав до дверий. Він пробував їх отворити, та що були зачинені, застукав знов обома кулаками.

— Ой! — простогнав крізь сон Композитор.

— Ха-ха-ха! — реготав ся бас. — Чогож тобі так тяжко?

А той під дверми застукав знов — мабуть вже й ногами.

— Ой! Спати не дадуть! — зітхнув в друге Музик.

— Треба отворити! Годї!

А той під дверми знов і знов — аж уха болять!

— Вже, вже — просить ся Музик. І Рибчук встав і підійшов до дверий. Ще тільки поспитав:

— А хто там?

— Я! — була відповідь немов би із ґробу.

— Хто я?

— Та не знаєш? Соханський!

— А сам? — питав недовірчиво Рибчук.

— Пускай, бо бю в пику! Та сам! Рідні ще не маю! Якого чорта хочеш!

Рибчук отворив, а увійшов Соханський і другий і третій. Рибчук тільки й руки заломив.

— І деж я вас подію?! Дивіть тут спить уже двох!

— Най спить! Ми самі... самі найдем собі місце — промовило тих двох, а Соханський каже:

— Спить вже двох? Яких двох? Я вчора спав тут з Татарським! Хто сьмів заняти моє місце? — По сім його слові утік Рибчук на своє ліжко, щоби йому не забрали місце. Та де! Соханський підійшов до софи, витає ся з Татарським і як кіт підліз на поруче і впав між Татарського а стіну; нагло зігнув ся — і я з Татарським

як лежали держатись за руки — злетїли, разом держачись, — до землї. Тепер сам Соханський ймив ся руками й ногами за поруче софи.

— Коли о те тобі ходило — каже Татарський — я був би добровільно уступив. Я все безрогам уступаю.

— А я ніколи!

Татарський сїпнув мене під ту хвилю за руку і я зрозумів, о що йому йде. Він за голову, я за ноги і стали стягати. Соханський сїпав ся, боронив ся, відтручував ногами, кусав зубами — та не помогло! Ми стягнули його і ще пручали ся із ним на землї — як місце на софі заняло вже тих двох, що прийшли зі Соханським! Вперед роздївали ся вони мовчки, складаючи до ладу свою одїж, — тепер лежали вже на софі, як пани і кріпко держали ся. Ще трібував Соханський їх розділити, та нагло сїли вони оба на софі і кажуть, вимахуючи ногами й руками: Ну, ходи, ходи, як шкіра тебе свербить!...

— Мудрий усе дурному уступить! — промовив і дав їм супокій.

— Так найліпше! — докинув Татарський.

Ми оба з Татарським розложили ся на землї. На серединї кімнати розпростерли ми простирало, яке зискали в тій борбі, розпростерли мимо того, що Композитор стогнав, охав та проклинав нас за нього. На те простирало кинули якийсь мягкий клунок, що стояв біля шафи, докинули ще й свої загортки і так розложили ся. Наші голови були разом, а ноги розбігали ся у противні сторони сьвіта. До нас прийшов і Соханський. Він обіймив Татарського й каже:

— Не гнівай ся на мене! На закури собі: то це вісїльні, добрі, один питомець женив ся — почастував нас по папіросцї і положив ся коло нас Його ноги пішли на південь. А мої й Татарського ішли на схід та на захід.

Соханський закурив.

— Гай, гай! Сьвітова заплата! — докинув по хвилї. Ті два приїхали до впису, не мали де ночувати, я взяв їх сюди і от як тепер платять — заняли моє місце!

— Ти сам казав — обізвав ся Мельник зі софи — сам ти казав, що тут, хто здобуде собі місце, то його! А щож ми иньшого зробили?

Хвильку було тихо, аж ось знов промовив Соханський:

— Гей! Та чули ви про найновійший подвиг Мельника? Він роздер менї кишеню у борбі, то й я розкажу вам ту історію!

— Бреши, бреши, ти лютий, що я заняв твоє місце і меш тепер щиренько прибріхувати. Та бреши; вони однаково тобі не повірять!

— Прошу, я прошу вас щиро — обізвав ся Композитор — спіть вже раз, я мушу раненько бути на ногах.

— Як ніжно він говорить, пізнати, що артист! Або ми боронимо тобі? Як ласка, серденько, вставай і о пятій! Ми

навіть збудимо тебе, як вчора, — відповів Соханський.

— То... то... безличність — скаржить ся Композитор сам перед собою. — Цілий день сидить у каварні, нічого не робить, а ночю влізе до тебе тай ще не дасть тобі спати! А я маю працю!

— Без ньої сьвіт не завалив би ся! Хто слухає? — я вже зачинаю...

*
* *

І зачав Соханський:

— Було то сих вакацій. У Мельника мав бути празник — а має він три сестрі, яким обіцяв, що на празнику буде хлопців, як макового цьвіту! Та просить він одного, другого, а кождий відмовляєть ся — далеко! Отже Мельник їде до Львова, а відси шле до тих самих товаришів телеґрами: „Приїжджайте! Важна справа!“ — і підписує орґанізацію академічної молодїжи. А то були комітетові, нинї дістали, а завтра вже у Львові! Оден із Бучача, другий з Коломиї, третій з Пе-

ремишля. Приїздять, біжуть до голови, Самбірського, а той нічого не знає! Аж ось надкочуєть ся ніби припадково Мельник і бере на призник.

Минув тиждень, а Мельник радий, такий дуже радий, що його не били! Аж ось минув і другий — будять Мельника о пятій рано. Телеґрама! Зірвав ся цілий дім, маму розболїла голова, батько мусить заплатити корону післанцеви і клине... Читають. „Галїна має дитину, щасливо прийшло на сьвіт. Алїментациї!“ — Ідіоти! думає Мельник, та вже по хвилї тїшить ся! — Овва — думає, хотїли пімстити ся і то здобулись на концепт!

А рано в ранцї одягаєть ся у найновійший одяг, вичісує вуси і бігцем на почту! Там гарна почтарівна, а він до ньої залицяєть ся! Та приходить, а почтарь якось так зимно витаєть ся з ним... він до доньки, а мати каже, що донька хора і нинї не виходить. „Хоч на хвилиночку“... „Не мож і на хвильку, лїкарь зборонив“ — відказує мати...

У тім місци оповідання став Мельник дуже хропіти і сопіти...

— Добре, що Мельник уже спить! — продовжав Соханський — тим свобіднїйше можу говорити. — Вернув він отже домів і думає, що то стало ся, що ціла рідня таке похолола? Та що бідна його голова, то він аж по тижневі усього догадав ся! І знов біжить на почту.

— Таже то тільки жарт, — каже до почтаря еще від порога.

— Красненький менї жарт! Алї...

— То не я, а товариші мої...!

— Товариші? — і почтарь заложив перо за ухо, отворив губу і дивить ся.

— Так товариші, що були у мене на празнику, хотїли пімстити ся і... — почтарь ще більше отворив усга.

— Мельникове оправданне не много помогло. „Де кýрить ся, там мусить і горіти!“ — відказав почтарь і додав: „...вона й не для вас... Ви скінчите університет і будите адвокатом, або суддею, а де їй до того?!“ Поза тим, нічого й не маю

проти вас, як чоловіка. Так, так, то кождому може таке притрапити ся. Моє поважанне, найнизший слуга пана меценаса! Поважанне!

І що вже Мельник не просив ся, що не вияснював, а таки дівчини не дістав! Тоді бере він свою грубу палицю і їде до Львова бити Березницького, бо то він, скот, вислав телеґраму. Приїхав, аж ось і лице в лице стрінув Березницького в університеті! Та тут годі бити! Отже в останній хвилі змінює плян своєї пімсти. Попереднього року ночував Мельник, коли тільки приїхав до Львова, усе з Березницьким, на однім ліжку. А що Мельник грубий і дуже хропе та сопе, тому Березницький дуже приймав його нерадиво. Нераз заходив Мельник до Березницького і без його відома: знав паню, що у неї Березницький віднаймав кімнату. Тепер довідав ся він еще, що Березницький мешкає там само, де тамтого року, той готова пімста: він піде, перед Березницьким розложить ся на ліжку і стане хропіти, так як уміє; раз

хропне, то знов сопне, що чути, аж в третій кімнаті. І Березницький хоч піде до готелю зі своєї власної хати, хоч буде каяти ся до суднього дня за телеґраму. А він, Мельник, буде все приказувати: то маєш за дівчину... і хропне..., що втеряв через тебе... і сопне...! Тим милійша й благороднійша така пімста, що за дурно переночуєть ся! Отже: попросив він Березницького на десяту вечером до каварні, бо має важну справу, а сам пів до десятої бігцем в його ліжко!

А тимчасом стало ся, що день вперед випровадив ся Березницький від тої пані. а на його місце прийшов якийсь Поляк, (В тім місци оповідання підніс Мельник голову і сам зачав пильно слухати...) Мельник так дуже переймив ся бажаннєм пімсти, що й не видить, що обстанова кімнати змінена — він роздягаєть ся, кладеть ся, сопе! Коло першої приходить господарь, а Мельник, як тільки почув його кроки, ще більше хропе і сопе і стоне! Господарь став, не сьвітить: злодій сховав ся

у його кімнатї і певно задрімав! — і вертає, кличе сторожа, будить пів каменниці, сьвітять [illegible] а то справді злодій! Щойно тепер бачить. Мельник, в яку попав лапку, встає, толкуєть ся, що то „тільки жарт“, що то прийшов він до товариша — не вірять! Бо й хтож повірить злодієви, що сам війшов, хотів обікрасти, та видно був пяний і задрімав! Мельник перечить; нюхають — чути горівку! Він кленеть ся, що пив її ще на празнику — та де де! І вже йде сторож кликати полїцию, аж ось встала й панї і на його щасте посьвідчила, що він говорить правду. І щойно тепер пустили його і — нинї він у нас!“

Соханський скінчив. Всім подобала ся та історія.

— Мельнику, ти спиш? — запитав Татарський. — Мученику за ідею ти спиш?

Та Мельник не обзивав ся. Щойно по хвилї як його ударив під бік його сусід, він підніс ще висше голову і відповів:

— Ой не сплю! Я все чув, я лиш хотів, щоби він до краю вибріхав ся! Він як нинї пробрешеть ся, на завтра вже йому не стане!

— Брешеш! І завтра можемо змірити ся, хто кого перебреше!

— От і маєте його правду! — підхопив Мельник. — Наш поштарь і не має жадної донки, бо ще й не жонатий! Ой ти брехуне! Правда, що пішов я до Березницького ночувати — та таки брехня, що на його місце спровадив ся хто иньший! І тут Соханський ще грубше пробрехав ся! Але пождіть, як завтра зійдемось, я не таку історію вам оповім про Соханського! Він медик — як він лїчив одну корову! І казав, що корова має карбункул, а власник, боячись зарази, продав її за 30 корон! А корова була здоровісенька і жид по трох тижнях продав єї за 240 корон!

— Нинї говори, нинї! — просив Татарський.

— Я тамтої ночі не спав і ще попередньої, то й завтра лїпше оповім!

Та Соханський іґнорував його бесіду і ні пари з уст. Тому й зітхнув Композитор.

— Вже конець? Слава Богу, аж тепер чей будете вже спати!

*
* *

— О ще ні! — відказав Соханський. — Говорив я довго, то й треба тепер закурити.

— Ой справді закурім собі! — промовив і Рибчук — в губі чогось гірко.

— Закурім! Закурім! — Повторили всі, та ніхто не виймав тютюну, боячись, щоб другі не розхопили! Бо тютюн се найбільший скарб! Хочеш щоб переночував я тебе, бо ти є бездомний, лягай біля мене! Бажаєш сорочки, бери хоч би й чисту — та хочеш тютюну, не маю — се найбільший скарб! Порада у згризоті, товариш в самоті, вода на безвіддю, а хліб на безхлібю: товариш вірнійший від жінки. Чужий ще ліпше смакує!

— Ну, закурім собі вже раз! — повторив знову Соханський. Та всї мовчали, щойно по хвилї промовив сусїд Мельника, що спав з ним на софі:

— Там в моїм сурдутї на кріслї є цїла пачка. Куріть, коли ваша ласка.

Всї верли ся до того благородного крісла, а Рибчук спитав:

— Товаришу, то ви щойно по матурі?

— Де, де! То вже укінчений питомець, — промовив за него Мельник — тепер йде на фільозофію.

Хвильку тихо; всї занятї крученем цигар, Композитор пчихає, хоч ще дим не дійшов до него, аж питомець, Вільшанськиий, закашляв і каже:

— Закурили ви з мого тютюну, я й не дивив ся, як ви брали з пачки. — Та за те скажіть менї, хто знає яку панну, що з нею міг би я оженити ся? Ви сьвітські, більше бачили, більше чули, більше — як ми в мурах!

— Го-ґо-го! Сотку маю! А якої вам треба? — запитав Рибчук і взяв на добрих пять цигар.

— Щоб була можлива, інтеліґентна!

— Пожди! — перебив Соханський — і також цілий кулак встромив у пачку тютюну. — Я маю одну, та таку, що саме для вас! Добромільську знаєте?

— Е то за груба! То кавалок мяса! Не має душі, а я хочу серця — хоч троха тепла!

— А знаєте єї?

— Чому ні? Ще тому два роки був я там. Старий каже: добре, тільки зєднайте собі ще доньку, — Та де-де, як тут зєднати? — три метри в пасї! Я й плюнув та відїхав.

— А Пристасївна? Знаєте?

— Е то хрущ! Подуй, — перевернеть ся; тай як то буде родити дітий?! До того така повільна і тиха — я хочу життя!

— То аж я вас висватаю, — каже Татарський. — Соханськнй не вміє, за мало знае дівчат, а я з'їздив, бідуючи, по лекціях, майже всю Галичину. І не розставав ся з карими очима. От приміром така: купа гроший, сама ні груба, ні тонка?

— Як називаеть ся? — скоро запитав Вільшанский

— Косаківна зі Стрийщини.

— Е, знаю! Їх дві, правда обі ні грубі, ні тонкі і мають гроші — глїбоко зітхнув і далї каже: О молодшу я старав ся, а батько каже, що віддасть молодшу аж по старшій. А старша не хоче за мене!

— А Ільницьку? — питав Татарський далї.

— Знаю, я був вже там. Я хочу музикальної, а то що?! Грає одного Завадзського, а ні Шопена, ні Моцарта вже не втне! І що з такою жінкою робити на селї? Заграє Завадзського нинї, завтра, за тиждень і знудилась уже! Лїпше цїлком не женити ся, ніж з нею.

— Та що говорите?! — обрушив ся Татарський — зате се дуже інтеліґентна людина! Здібна голова і щира душа, що булаб не тільки жінкою, але й щирою товаришкою! Тай гарна і весела!

— Тай одиначка — підхопив сам Вільшанський. — А може справді вернутиб ще до ньої? Мельник, їдьмо туди завтра, о десятій рано їде зелїзниця. — І знов по хвилї додав: — Говоріть далї, може ще яку знаете?

— Як їдете до сеї, пощо вам іще? — запитав Рибчук.

— Ануж знов не схоче? — щоб мати нову під рукою.

— Товаришу! — обізвав ся Композитор — я мовчав, аж тепер... Як може в таких справах як любов, вічне привязанне... як мож так поступати! ціле життє... товариш.., найблизша людина, а ви так... так по свински! Як інакше назвати ваше поступованне?!

— Ви оженіть мене тай потім фільозофуйте, — відповів Вільшанський. — Інакше хліба не дадуть...

— Прошу послухайте й мене, – продовжав Композитор.

— Віват! Вже й Стрийський стає говорити — перервав Рибчук.

— Послухайте .. Я коротко: я тільки раз любив в життю... І вона мабуть любила, маю й золотий годинник від неї... та я, дурний, дурний — не мав сьмілости сказати... І вийшла за иньшого. Дурнй, дурний!

— Не дурний, а дуже дурний — повторив Рибчук.

— Тому й не можу, ну таки не можу зрозуміти, як мож так від одної до другої скакати — продовжав Композитор, — коли я тамтої не можу ще забути! Товаришу, я через вас хоч тиждень не буду мочи спати!

— Вільшанський — докинув Мельник — шукає й богатої й гарної, ні тонкої, ні грубої ні середньої, з доброго дому, мудрої

та не за мудрої, щоби уміла грати на фортепяні Шопена і Бетовена, вміла варити каву і т. д. і т. д. А я йду о заклад, що не буде богата -- а бідна, не гарна — а паскудна і дурна і крива і сліпа, що не буде вміти й на катеринці грати, ні не буде вміти й води заварити на клюски! А за те буде знати взяти його під ноги! Бо він дурний ідіот! Калакунь!

*
* *

Я був вже змучений і мої очи стали клеїти ся до сну. ...Я зателеґрафував нинї домів по гроші, бо ті, що привіз, уже розкотили ся. І так привіз мало! Зателеґрафував, як радив менї Татарський, по 77 корон і 47 сотиків. Він каже: коли зателеґрафуєш рівно, от приміром по 80 або 70 — не пришлють, бо то підозріло. А так напевно подумають, що к о н ч е тобі треба, як ти так рівно розчислив. До того не пиши се в листї, а телеґрафуй, на сєлї ефект!

І ось мені снить ся. мій батько саме заглядає крізь вікно, як на тоці складають снопи, аж тут жидок приносить телеґраму... В першій хвилї усї затрівожені, через батькову голову пересувають ся Бог вість які гадки... Аж в кінцї зважив ся, роздер і — кинув.

-- Від Мілька? Може хорий? — питає мати, що вже кілька хвиль стоїть блїда і слїдить за батьковим виразом лиця.

— Ага хорий! Читай! — і мати читає і мовчки віддає...

— Держи собі. Нащо менї того? То твій син! — і батько стає ходити по кімнатї. — Завтра дістанеш!

А мати тихо. Мати дала підвечірок. В хатї тихо, на серединї стола лежить телеґрама хребтом до гори. Аж мати перша перериває мовчанку:

— Я так думаю собі... тобі нїчого я не раджу... а так тільки с о б і думаю: а може йому таки конче треба, коли вичислив так рівно?! Чому тут не є 80, або 70, а рівно 77 і 47?

— Ег дурне тобі в голові! — відказує батько. — Для нього й ліпше, навчить ся гроший шанувати!... Не знати, чи на полї беруть уже бульбу? — і батько встає, бере палицю й виходить.

А мати мовчить. Аж ось вже й вечір, батько вертає з поля і ходить по городцї й думає. Мати не зближуєть ся до нього, лиш часом загляне крізь вікно. Вечера — знов тихо. Аж по вечері батько вже в ліжку, читає часопись і знов думає...

— Ґеню, Ґеню! — каже по хвилї. — А може справдї йому треба? Тільки міг би се робити в делїкатнїй спосіб і все таки, хоч на телєґрамі, щоби написав, по-що йому так нагло? Чи тамті загубив, чи украли, чи що? І не коштувало би много... Приміром: „украли“ — тільки 3 крейцарі більше! „Загубив“ — ну так само 3 крейцарі більше.

— А може йому вже не стало й тих трьох крейцарів?! — Каже мали, що мякше має серце.

— Знаєш як то у Львові, повно злодіїв, а я казала йому: Ти ще не був у Львові, не знаєш людий, то все держи паперові у скарпитці!

— Е ти вже аж туди? А приміром прийшов на універзитет, йому треба заплатити за впис і що? — буде здіймати черевики? А там преціпь ходять і панни.

— А требаж їх там? Еманціпація, еманціпація! Не пішла варитиб, а на універзитеті пощо єї?

— Байка, тільки напиши йому, най на другий раз усе допише, пощо йому гроший. Інакше не дістане!

Та тут я й прокинув ся; хтось знов застукав до дверий і перервав мій милий сон.

*
* *

— Товаришу! Як мож так поступити?! Я.. — говорив єще Композитор до Вільшанського.

Під ту хвилю хтось знову застукав. Всї ми поділили ся на двоє: ті, що

було їм хоч трохи вигідно, противили ся; що спали на підлозї і в рай пустили би!

— Пропасниця на них! —грозив Композитор.

— Вони ще й нас скинулиб з ліжка, як ми їх пустилиб — продовжав Рибчук.

— А ти сам тому винен! — знову докоряв Композитор Рибчукови — бо твою адресу всї знають в товаристві!

— Не мали коли, та тепер, — і Мельник сьвітить сїрку, — ого, вже пів до третьої! Нї, нї, їх нема вже що впускати! Най йдуть далї і так небаром ранок.

— Та пустїть! — промовив Татарський зі землї. — Я й не знав, що ви такі еґоїсти!

— То якісь бідні, як і ми! — докинув і я зі землї, а Соханський тихцем встав тай раз-два відчинив їм двері...

Увійшло двох: Ясеницький і Безпалко.

— І нас примістїть дебудь, людоньки добрі — промовив Безпалко, що перший увійшов. — Ми ще не маємо хати, як і ви.

— В готель, в готель! — командірував Композитор.

— А бо я ґраф? — спитав Ясеницький.

— Алеж просимо, просимо, коло нас усе знайдете місце! — промовили ми зі землї.

— Ви спите, всї благоденьствуєте, — промовив знов Ясеницький. — А ми були на нарадї.

— На якій? — спитало кількох — таж в товаристві нїчого не було!

— Припадково, у каварнї. Безпалко, я, Самбірський та иньші! Сїли тай раду радимо, тай урадили: як тільки розмістять ся хлопцї, щоб зробити віче в справі унїверзитету! Що буде, най буде! А ви що на то?

— Ми всї так само! — відповів Рибчук. Була сецесія, були барикади, а що тепер буде, най буде! А ми свого не попустимось! Тай що тут много говорити! Ми всї за тим!

— Як битись, то й будемо битись! — докинув Соханський. — А таки свого не дамо!

— А як проженуть, — каже Композитор — то підемо в Краків, Відень. „Сьвіт широкий, шлях далекий, є де дітись, де минутись!“ — як каже поет.

— А замкнуть до арешту? — докинув Татарський — то однаково чоловік на божому сьвітоньку бідує! Тай замкнуть не одного, а всіх хиба!

— Ще й може осібне ліжко буде мати кождий! — зітхнув знов Мельник, що дуже притиснув його Вільшанський до стіни.

* * *

Мабуть було вже коло одинайцятої, як ми побудили ся. Ще лежали та говорили. Одні журили ся, де найтиб їм якебудь занятте, щоби прокормити ся весь божий рік, то знов гризли ся иньші іспитами та обовязками, що ждали їх і сього року. Або й знов обговорювали питання універзитету. У тій розмові усе мож було почути. Молодечі надії й гризоту о хліб

і жаль за минулими днями і знов надії і запал — що всього нї то не спишеш, анї не розкажеш, хиба тільки в піснї!

Оден Композитор був вже одягнений, бо дуже спішив ся в універзитет. В тім знов застукав хтось об двері. Наша перша думка: се певно листарь із грішми! І ми в оден голос: Просимо, просимо! А тут отворили ся двері і — дві якісь поважні панї! На їх лицях виступило в однїй хвилї здивованнє й перестрах і щезли ще скорше нїж з'явили ся, побачивши нас — козацький табор!

— Ромцю! — кажемо до Композитора, — вийдіть і спитайте. А може то таки до нас?

І Стрийський накинув скоро сурдут та вибіг; не ждали ми й двох хвиль, як вернув — нї блїдий, нї червоний, клинучи:

— А шляк трафив би вас всїх! Я вже давно збираю ся продати свій фортепян, щоби новий купити і ось вивісив на брамі картку й саме тепер прийшли по нього якісь дві панї... пізнїйше їдуть... з провінції... І че-

рез вас пропало все! Чорти побрали би вас! Більше не пущу вже більше ні ноги одної!

— Одної не пускай! — сьміеть ся Соханський. — Ідіоте, ідіоте! Та біжи ще за ними і за дві мінути приводи. А ми поховаемось за той час, що й сліду не буде з нас!

І Композитор вийшов знову.

А ми стали під той час щезати — переміняти ся в нічо! Щось двох сховало ся під ліжко і нічо не було їх видко, тілько виставали їх довгі, безформні ноги. Двох других лежало на ліжку. Соханський пристелив їх ковдрами й подушками, а з верха розкинув капу. Як слонь, що обжер ся трави, виглядало се ліжко, — сьміяв ся опісля Соханський. Куций Вільшанський мов кіт кинув ся під софу, хвостик виставляючи — не хвостик, а ліву руку, що не змістила ся. Я — от як на попівство приїдуть нечайно гості, а домашні панни, скоро передягаючись, кидають всі сукні, куди лише попало, за ліжко, за ку-

фер — зверха лиш трошки пригладжуючи, так і мене вкинено за куфер, що біля стіни, а на мене сурдутів та споденъ, а з верха книжок та книжок та еще паперів... Соханський повигладжував те все і з Ясеницьким мов в койці замкнули ся в шафі.

Як по хвилї увійшла панї з дочкою, стала пробувати фортепян.

---

§

— ▪ ▪ ▪ —

Двайцятьшестого січня була клясфікація VII. кляси, а того дня вечером умер нагло Динька, що був в семій клясі. В три дні пізнійше йшла його мати до ґімназії Що тільки зблизила ся до школи й побачила, як жваві хлопці вибігали серед сьміхів та гамору на павзу — а вже залили ся еї очі гіркими сльозами. Ще тому три дні її Михасьо так само був жвавий і веселий, говорив до ньої...

— Успокійте ся! — потїшав директор. — То все від Бога! Ми не знаємо його волї, та все, що він робить — виплив його доброти. Тому мусимо терплючи приймати і приймаючи терпіти.

І знов ридала і руки ломила.

— Хоч сьвідоцтво менї дайте... Михасьо добре вчив ся.

— Дамо, дамо — відповів директор — тільки потрудіть ся завтра, ще нинї не написане.

Вийшла. А директор удав ся до конференційної салї. Одна думка його мучила: не тямив добре, бо й де в силї усе те затямити? — та мов йому пригадувало ся, що Динька дістав двійку. Дивить ся, аж правда: недостаточно є з греки. Глянув і подумав: Годї! Треба змінити.

І кілька хвиль пізнїйше попросив до себе Ортинського, що вчив в сенїй греку. Більш як чверть години тревала між ними нарада — аж оба виходять. — Ортинський сїдає до задач, а директор просить знов до себе господаря семої кляси. І знов тревала з чверть години між ними нарада, аж господарь вийшов, просить на бік Ортинського і оба шепочуть, розкладаючи руками, розходять ся і знов сходять ся — мов жид і мужик — один одному курку продає. І знов пішов госпо-

дарь кляси до директора, — директор попросив когось другого і той шепоче знов в куті до Ортинського. Аж задзвонили і всї розбігли ся по клясах.

По полудні конференція — остання в сім півроці. По офіціяльній части каже директор: Остає ще одна справа до обговорення — може більше спеціяльна, та не меньше важна. Вчора були ми на похороні Диньки, що нагло помер на ударь серця, а нині була в мене його мати і просила на память сьвідоцтво. Він удержував її... Каже: Михасьо учив ся добре..., а він має з греки двійку; сьвідоцтво однаково тепер безпредметне, отже треба його поправити, щоб мати не гризла ся ще більше. Вона немічна — стара, піде тепер хиба на жебри. Але просив я пана професора, щоби змінив — та він рано відказав. Тепер в останнє при всїх прошу.

— О нї! — відповів Ортинський, винимаючи великий чорний нотес і олївець — 15. вересня недостаточно, 20. жовтня слабо, 18. падилиста не вмів форм від тіти-

мі — а се елементарні річи! Вже ученик четвертої кляси мусить їх уміти. Дванайцятого грудня знову було слабо...

— Алеж пане товаришу! — обізвав ся котрийсь учитель. — Таж він вже небіщик і сьвідоцтво не має вже жадної ваги, се тільки памятка для матері! Він на другім сьвіті!

— А хотяй і памятка! — відповідає Отринський і дивить ся в нотес. — До того і всї його задачі є недостаточні, а остання таки зла! Оттут маєте її — і показує зшитку. — Я тепер її поправив, щоб бути певнійшим; він пише приміром „антропос“ при кінці омеґа! І то в семій клясі! Я нікому в таких разах не уступав — не уступлю і йому! Хоч він і небіщик!

— Алеж годі вже так його судити — промовив иньший. — Як жив, певно належалаб ся йому двійка і ми й слівцем не просили би за нього. Але тут ходить о бідну матїр, на що їй завдавати ще більшого жалю?!

— Уставу! Покажіть мені уставу, що казалаб в разї смерти змінювати ноту — ізза того, що хоче того матїр?!

— Нема такої! — промовив директор і піт з чола обтирає. — Але він вже вмер! Пощож йому устави?! Він вже на другому сьвітї!

— Але сьвідоцтво ще на сїм! — Я раз казав, що не зміню і конець! І цїсар най приїде — не зміню, бо не вмів і устно і письменно! Баста!

Встав, зложив зшитку, замкнув нотес, вложив в нього олівець, на ніс окуляри й вийшов.

Зміст.

„Молода Муза“ видала досї.

Ч. 1. *В. Пачовський*: Жертва штуки. — (новеля),

Ч. 2. *П. Карманський:* Блудні огні,

Ч. 3. *М. Яцків:* Казка про перстїнь,

Ч. 4. *В. Пачовський*: На стоці гір,

Ч. 5. Привезено зїлля з трох гір на весїлля (одноднївка),

Ч. 6. *В. Бирчак:* Під небом півдня,

Ч. 7. С. *Чернецький:* В годину сумерку,

Ч. 8. *С. Твердохліб:* В сьвічаді плеса.

